

*М. М. Шевченко,
к. філос. н., доцент, докторант,
Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова
З. К. Бондар,
аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президентові України
О. М. Житник,
аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президентові України*

СИСТЕМА КРИТЕРІЇВ ТА ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

*M. Shevchenko,
Candidate of Philosophical Sciences (Ph. D.), Assistant Professor, Doctoral Candidate, National,
Pedagogical Dragomanov University
Z. Bondar,
Postgraduate student of Department of European integration and globalization and management
of national security of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine
O. Zhytnyk,
Postgraduate student of Department of European integration and globalization and management
of national security of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*

THE SYSTEM OF CRITERIA'S AND INDICATORS OF AN EVALUATION OF A EFFICIENCY OF THE STRATEGIC PLANNING IN THE SPHERE OF NATIONAL SECURITY

У статті розглянуто методологічні підходи до оцінювання ефективності державного управління національною безпекою, а також запропоновано авторський варіант системи критеріїв та показників оцінки ефективності стратегічного планування у сфері національної безпеки. Ця система включає в себе: 1) критерії ефективності першого роду — загальна соціальна ефективність функціонування системи забезпечення національної безпеки; 2) критерії другого роду пов'язані з оцінкою: пріоритетності цілей стратегії національної безпеки, які зумовлені відповідними національними інтересами; поточної ефективності функціонування державного механізму реагування на загрози національним інтересам у відповідних сферах на інтервалі стратегічного планування; 3) критерії третього роду пов'язані з оцінкою рівня реалізації документів стратегічного планування у сфері національної безпеки, які розроблялися в рамках цілепокладання з урахуванням впливу глобальних політичних, енергоресурсних, кліматичних та екологічних змін на національну безпеку держави, а також документів стратегічного планування у сфері національної безпеки, які розроблялися в рамках прогнозування, планування та програмування.

The article considers the methodological approaches to evaluating of the effectiveness of the public administration in the sphere of national security and conceives the author's option of the system of criteria and indicators for evaluating the effectiveness of strategic planning in the field of national security. This system include: 1) the criteria of a performance of the first kind — a general social efficiency of functioning of the system of ensuring of the national security; 2) the criteria of the second kind that are related to a valuation: objectives of the priority national security due to relevant national interests; the current effectiveness of the functioning of the state mechanism for reacting to the threats to the national interests in the relevant spheres at the interval of the strategic planning; 3) the criteria of the third kind that are related to the assessment of the level of an implementation of

the strategic planning documents in the field of the national security that have been developed within the framework of goal-setting taking into account the impact of the global political, energy-resource, climate and environmental changes on the national security of the state, as well as the documents of the strategic planning in the field of the national security, that were developed within the framework of forecasting, planning and programming.

Ключові слова: цільова ефективність, ресурсна ефективність, витратна ефективність, підходи до оцінки ефективності державного управління національною безпекою, система критеріїв та показників оцінки ефективності стратегічного планування у сфері національної безпеки, глобальні ризики.

Key words: target efficiency, resource efficiency, cost effectiveness, approaches to an evaluating the effectiveness of public administration in the sphere of national security, the system of criteria's and indicators of an evaluation of a efficiency of the strategic planning in the sphere of national security, the global risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 р. № 287/201545 [1], неефективність системи забезпечення національної безпеки визнано однією з найбільших загроз національній безпеці України. Серед пріоритетних завдань держави щодо усунення цієї загрози визначено, зокрема, необхідність удосконалення державної системи стратегічного планування, створення єдиної системи моніторингу, аналізу, прогнозування та прийняття рішень у сфері національної безпеки і оборони. Її метою є своєчасне виявлення і запобігання загрозам національній безпеці, визначення порядку дій у кризових ситуаціях у межах єдиного комплексу заходів політичного, воєнного, економічного, інформаційного та іншого характеру.

Ця обставина й визначає зв'язок загальної проблеми з найбільш важливими науковими та практичними завданнями вивчення державно-управлінських проблем формування єдиної системи прогнозування та планування у сфері національної безпеки, що в свою чергу, дозволить забезпечити: своєчасне і адекватне реагування на реальні та потенційні загрози національній безпеці; узгодження програм реформування та розвитку органів сектору безпеки і оборони та оборонної промисловості за єдиним задумом; максимально ефективно використаня спроможностей і ресурсів суб'єктів сектору безпеки і оборони щодо захисту національних цінностей і реалізації національних інтересів; ефективну координацію дій органів і сил сектору безпеки і оборони та функціонування єдиної системи ситуаційних центрів; раціональний розподіл фінансових і матеріально-технічних ресурсів, необхідних для ефективного функціонування органів сектору безпеки і оборони та оборонної промисловості.

На підставі аналізу актуальних досліджень і наукових публікацій можна зробити висновок про те, що питання підвищення ефективності державного управління національною безпекою присвячено науковій праці вітчизняних дослідників, а саме: Г.П. Ситника [2], А.І. Семенченка [3], В.Ю. Богдановича [4], А.О. Пелих, М.М. Шевченко [5; 6] та інших. Зокрема в [2] обґрунтовуються такі критерії оцінки ефективності державного управління національною безпекою України: забезпечення прав та свобод людини; дотримання балансу жит-

тєвоважливих інтересів людини, суспільства, держави; верховенство права та дотримання законності; забезпечення взаємної відповідальності людини, соціальних груп та держави за вирішення питань забезпечення національної безпеки; утвердження пріоритету договірних (мирних) засобів у вирішенні конфліктів соціального, міжетнічного, міжконфесійного характеру на національному та міжнародному рівнях; дотримання прав міжнародного права і належне виконання міжнародних зобов'язань тощо. В [3] запропоновано модель оцінювання поточної ефективності державної політики захисту життя важливих національних інтересів та обґрунтовано варіанти її підвищення. В [4] запропоновано системні показниками оцінки ефективності функціонування системи забезпечення воєнної безпеки держави відповідно до визначених стратегічних завдань. У [5] зазначається, що основними видами оцінки ефективності державного механізму реагування на загрози національним інтересам можуть бути: 1) загальна соціальна ефективність державного механізму реагування на загрози національним інтересам, що передбачає комплексну оцінку рівня захисту національних інтересів; 2) поточна ефективність державного механізму реагування на загрози національним інтересам у різних сферах.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Незважаючи на значну кількість робіт, в яких розглядаються актуальні питання ефективності державного управління національною безпекою, маємо констатувати, що сьогодні ще обмаль праць, в яких би розглядалися методологічні проблеми оцінювання ефективності функціонування державної системи стратегічного планування у сфері національної безпеки України.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення системи критеріїв та показників оцінки ефективності стратегічного планування у сфері національної безпеки України¹.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Використовуючи запропоновані в [2—6] підходи до оцінки ефективності державного управління національною

¹ Тема цієї статті пов'язана з дослідженнями актуальних проблем забезпечення національної безпеки України в межах цільової програми науково-дослідної роботи "Методологія стратегічного планування в умовах глобальних загроз національній безпеці та міжнародній стабільності", яка виконується кафедрою глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою Національної академії державного управління при Президенті України.

безпекою виокремимо такі критерії оцінки ефективності стратегічного планування у сфері національної безпеки:

1. Критерій ефективності першого роду — загальна соціальна ефективність функціонування системи забезпечення національної безпеки (СЗНБ), що виражається в динаміці відстоювання національних інтересів. При визначенні загальної соціальної ефективності функціонування СЗНБ використовуються різноманітні методики за оцінкою якості відстоювання національних інтересів. Вони представляють собою експертні дослідження, соціологічні дослідження по вивченню задоволеності населення діяльністю органами державної влади, що опікуються питаннями забезпечення національної безпеки, а також існує низка методик, що ґрунтуються на кількісних методах і використовують статистичні дані.

Для ефективного функціонування й об'єктивного контролю в правовому просторі держави повинна бути визначена система показників оцінювання ефективності функціонування системи забезпечення національної безпеки. Така система показників буде ієрархічною й багатомірною. На верхньому рівні будуть комплексні (системні) показники, на нижніх — окремі часткові показники, за допомогою яких будуть оцінюватися окремі елементи системи забезпечення національної безпеки або виконання ними окремих функцій.

Кожен показник визначається, як правило, на рік і повинен мати три градації:

необхідний — устанавлюється в правовому просторі;

запланований — визначений відповідно до встановленого рівня загрози та запланованого рівня фінансування сектору безпеки і оборони;

реалізований — реально забезпечений наявними силами й способами при реально виділених ресурсах і фінансах (для оцінювання реалізованого показника розробляються в кожному випадку відповідні методики й інструкції).

Найбільш інтегральним показником повинен слугувати рівень національної безпеки (необхідний або життєво-необхідний, запланований і реально забезпечений за певний проміжок часу).

Заплановану ефективність системи забезпечення національної безпеки держави відповідно до встановленого обсягу фінансування тоді доцільно оцінювати по співвідношенню [4].

$E_p = \text{запланований рівень національної безпеки } K_p / \text{необхідний (життєво-необхідний) рівень національної безпеки } K_r (K_g) \quad (1).$

За умови передбаченого фінансування й при припустимому матеріальному збитку, екологічних і людських втратах.

Встановленням допустимої межі реальної ефективності системи забезпечення національної безпеки можна більш конкретно визначити сфери й рівні відповідальності керівних, адміністративних й забезпечуючих органів, а також посадових осіб у системі забезпечення національної безпеки.

Досить часто науковці вважають, що відношення досягнутих результатів до поставленої мети (цільова ефективність) і відношення ресурсів до цих результатів (витратна і ресурсна ефективність) вичерпують ефективність державного управління. Проте прагматичний

підхід не вичерпується тільки розрізненням ефективності результативної (доцільною) і економічної (витратної). Крім того, недостатньо говорити про доцільність і результативність витрат. Тут необхідно враховувати й результати аналізу обґрунтованості самих цілей діяльності, тобто ефективності державної політики з точки зору відповідності її цілей нормативним ідеалам і ціннісним нормам, що приймається співтовариством на певному етапі його розвитку. Ця ефективність названа цільовою. Тому комплексному поняттю ефективності згідно з вказаним методом прагматичного підходу відповідає вираження:

$$E_k = E_p \times E_r \times E_z, \text{ де } E_p = P/C, E_r = C/P, E_z = P/Z \quad (2).$$

Показник E_p визначає цільову ефективність і розраховується як відношення цілей до потреб, ідеалів і норм. Показник E_r визначає результативну ефективність і розраховується як відношення досягнутого результату до переслідуваних цілей. Нарешті, показник E_z слугує для визначення витратної ефективності і розраховується як відношення витрат до досягнутих результатів.

Вказаний метод дозволяє точніше оцінювати діяльність органів державної влади у сфері реагування на загрози національним інтересам, що підвищує практичну значущість результатів цієї оцінки. Проте ряд показників не завжди можна з необхідною точністю визначити, що в основному відноситься до якісних значень. Тому при використанні прагматичного підходу можливо також застосування методу оцінки ефективності державного механізму реагування на загрози національним інтересам на основі оцінки ефективності управління в кожній складовій державного механізму реагування. В цьому випадку завдання зводиться до вирішення часткових завдань оцінки ефективності державного механізму реагування на загрози національним інтересам в окремих сферах державної діяльності і виведенню сукупної оцінки на основі рейтингових значень важливості окремих сфер. Рейтингові значення в кожному випадку можуть бути визначені експертно, виходячи з міри гостроти окремих проблем в державі і в певний період часу.

2. Критерії другого роду пов'язані з оцінкою:

а) пріоритетності цілей стратегії національної безпеки, які зумовлені відповідними національними інтересами;

б) поточної ефективності функціонування державного механізму реагування на загрози національним інтересам у відповідних сферах на інтервалі стратегічного планування.

Зауважимо, що основним завданням третього етапу процесу розробки стратегії національної безпеки є визначення пріоритетності цілей та ймовірність їх досягнення [7, с. 714—717]. Критеріями оцінки пріоритетності цілей стратегії національної безпеки, на думку американського дослідника М. Шмітта, є інтенсивність, імовірність, актуальність, ступінь реалізації інтересу.

Критерій "інтенсивність" відображає наполегливість, з якою держава прагне відстояти той чи інший інтерес. Вибір наполегливості як змінної величини є визнанням доцільності класифікації інтересів на категорії за ступенем важливості.

Другий критерій — "імовірність" є свідченням того, що найбільш ефективна політика національної безпеки буде полягати в підготовці до найбільш імовірного розвитку ситуації.

Критерій "актуальність" дає змогу розробникам стратегії національної безпеки проаналізувати можливість та загрози крізь призму їх коротко- чи довгостроковості, тобто оцінити можливості та загрози в контексті динаміки їх розвитку.

Критерій "ступінь реалізації інтересу" використовується для оцінки цілей, зумовлених необхідністю забезпечення можливостей держави, необхідних для реалізації національних інтересів. Тобто є оцінкою, яка показує, якою мірою досягнення цілей щодо забезпечення можливостей може сприяти реалізації якого-небудь інтересу.

Професор Г.П. Ситник до наведеного переліку критеріїв оцінки цілей пропонує додати критерій "ступінь збитку для інтересу", який є оцінкою ступеня збитку для інтересів у разі неадекватної реакції на вказані загрози [7, с. 716].

Зауважимо, що питання поточної ефективності функціонування державного механізму реагування на загрози національним інтересам у відповідних сферах розглянуто в [5; 6].

3. Критерії третього роду пов'язані з оцінкою рівня реалізації документів стратегічного планування у сфері національної безпеки, які розроблялися в рамках цілепокладання (Стратегія сталого розвитку "Україна — 2020" [8], Стратегія національної безпеки України [1], Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року [9], Воєнна доктрина України [10] та ін.) з урахуванням впливу глобальних політичних, енергоресурсних, кліматичних та екологічних змін на національну безпеку держави, а також документів стратегічного планування у сфері національної безпеки, які розроблялися в рамках прогнозування, планування та програмування.

Зауважимо, що дестабілізація світової ситуації породила наступні глобальні ризики:

ризик затяжної світової фінансово-економічної кризи, пов'язаної зі зниженням норми прибутку і вичерпанням потенціалу розвитку у рамках поточного технологічного устрою;

ризик краху світової фінансово-валютної системи, заснованої на використанні долара США як резервної валюти;

ризик глобальної війни внаслідок руйнування існуючої системи міжнародної безпеки, зростання кількості регіональних військових конфліктів, перекроювання кордонів, розширення і переструктурування військових союзів; демографічні і соціальні ризики пов'язані з масовими міграціями населення, зростання рівня соціальної напруженості, загроза міжнаціональних та міжконфесійних конфліктів, загроза революцій, державних переворотів і громадянських воєн;

екологічні ризики та загрози продовольчій безпеці, що пов'язані з глобальними змінами клімату, глобальними трансформаціями економічного простору.

Основними критеріями оцінювання рівня реалізації документів стратегічного планування у сфері національної безпеки, які розроблялися в рамках цілепокладання є:

- ступінь досягнення визначених у документі цілей і виконання відповідних завдань;
- терміни досягнення визначених у документі цілей і виконання відповідних завдань;
- якість документів стратегічного планування у сфері національної безпеки;

показники соціально-економічного розвитку України та розвитку системи забезпечення національної безпеки. На нашу думку, вибір показників, які повинні були закладатися в систему моніторингу і контролю виконання документів стратегічного планування у сфері національної безпеки, що розроблялися в рамках цілепокладання, має ґрунтуватися на онтології проблематики безпеки та на моделюванні життєдіяльності системи — нація за умов глобальних викликів та загроз національним інтересам.

Пропонуємо до переліку вказаних показників включити:

1. Ступінь ідентифікації населення України як громадян країни, котрі наслідують її історичну і культурну спадщину.
2. Рівень підтримки суспільством діяльності державної влади.
3. Рівень соціальної солідарності.
4. Динаміка реальних прибутків на душу населення з урахуванням користування благами соціального захисту і нерівномірності розподілу прибутків.
5. Рівень самодостатності економіки для забезпечення споживчого кошику і обороноздатності.
6. Рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток
7. Доля інноваційної продукції у високотехнологічних галузях промисловості.
8. Військово-технічна достатність для нанесення неприйнятної збитку будь-якому агресорові в умовах війни.
9. Рівень боєготовності Збройних Сил України.
10. Динаміка національного багатства.
11. Динаміка реального ВВП за вирахуванням торговельних операцій, включаючи операції на фондових і фінансових ринках, а також рекламної діяльності.
12. Природний приріст населення.

Безумовно, виділення параметрів, критеріїв їх оцінки і порогових значень можна тільки на основі побудови моделі життєдіяльності і стійкості системи — нації, яка може мати фрактальну структуру і включати також експертні оцінки.

ВИСНОВКИ

Використовуючи запропоновані вітчизняними дослідниками підходи до оцінки ефективності стратегічного планування у сфері національної безпеки виокремлено такі критерії вказаної оцінки:

- 1) критерії ефективності першого роду — загальна соціальна ефективність функціонування системи забезпечення національної безпеки, що виражається в динаміці відстоювання національних інтересів. Вона відображають ступінь досягнення системою управління національною безпекою заздалегідь визначеної мети системи (прийнятного рівня забезпечення національної безпеки);
- 2) критерії другого роду пов'язані з оцінкою:
  - а) пріоритетності цілей стратегії національної безпеки, які зумовлені відповідними національними інтересами;
  - б) поточної ефективності функціонування державного механізму реагування на загрози національним інтересам у відповідних сферах на інтервалі стратегічного планування;
- 3) критерії третього роду пов'язані з оцінкою рівня реалізації документів стратегічного планування у сфері

національної безпеки, які розроблялися в рамках цілепокладання з урахуванням впливу глобальних політичних, енергоресурсних, кліматичних та екологічних змін на національну безпеку держави, а також документів стратегічного планування у сфері національної безпеки, які розроблялися в рамках прогнозування, планування та програмування.

Питання пріоритетності критеріїв оцінки ефективності першого, другого та третього роду є дискусійним: в одних випадках основними виступають критерії першого роду, коли головним вважається досягнення кінцевої мети управління (забезпечення максимального рівня національної безпеки), в інших домінуючими можуть виступати критерії, пов'язані з оцінкою цілей стратегії національної безпеки під час її розробки, або з оцінкою поточної ефективності функціонування державного механізму реагування на загрози національним інтересам у відповідних сферах, а також з оцінюванням рівня реалізації документів стратегічного планування у сфері національної безпеки.

Перспективним напрямом подальших досліджень вбачається в обґрунтування ініціатив щодо оптимізації державної системи стратегічного планування у сфері національної безпеки України.

Література:

1. Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України" від 26.05.2015 № 287 / 2015: [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Президента України. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>

2. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України: монографія / Г.П. Ситник. — К.: Вид-во НАДУ, 2004. — 408 с.

3. Семенченко А.І. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України: монографія / А.І. Семенченко. — К.: Вид-во НАДУ, 2008. — 428 с.

4. Богданович В.Ю. Теоретические основы анализа проблем национальной безопасности государства в военной сфере: монография / В.Ю. Богданович. — К.: Основа, 2006. — 296 с.

5. Шевченко М.М. Методологічні підходи до оцінювання ефективності функціонування державного механізму реагування на загрози національним інтересам / М.М. Шевченко, А.О. Пелих // Інвестиції: практика та досвід. — 2015. — № 13—14. — С. 82—86.

6. Шевченко М.М. Система критеріїв та показників оцінки поточної ефективності функціонування державного механізму реагування на загрози національним інтересам / М.М. Шевченко // Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки. — 2015. — № 1—2 (5—6). — С. 96—107.

7. Глобальна та національна безпека: Підручник / [авт. кол.: В.І. Абрамов, Г.П. Ситник, М.М. Шевченко та ін.] / За заг. ред. Г.П. Ситника. — К.: НАДУ, 2016. — 748 с.

8. Указ Президента України "Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020" від 12.01.2015 № 5 / 2015 [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Президента України. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/52015-18245>

9. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/lans/show/806-2013-%D1%80/>

10. Указ Президента України № 555 / 2015 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України" [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства оборони України. — Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/reformi-ta-planuvannya-u-sferi-oboroni/voenna-doktrina.html>

References:

1. President of Ukraine (2015), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine on May 6, 2015 "On Strategy of National Security of Ukraine", available at: <http://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070> (Accessed 30 Aug 2017).

2. Sytnyk, G.P. (2004), *Derzhavne upravlinnya natsionalnoyu bezpekoyu Ukrayiny* [Public administration national security Ukraine], NADU, Kyiv, Ukraine.

3. Semenchenko, A.I. (2008), *Metodolohiya stratehichnoho planuvannya u sferi derzhavnoho upravlinnya zabezpechenniam natsionalnoyi bezpeky Ukrayiny* [Methodology of strategic planning in public administration national security Ukraine], NADU, Kyiv, Ukraine.

4. Bogdanovich, V.Ju. (2006), *Teoreticheskie osnovy analiza problem nacional'noj bezopasnosti gosudarstva v voennoj sfere* [The theoretical framework for the analysis of problems of national security in the military sphere], Osнова, Kyiv, Ukraine.

5. Shevchenko, M.M. and Pelykh, A.O. (2015), "Методологічні підходи до оцінювання ефективності функціонування державного механізму реагування на загрози національним інтересам", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 13—14, pp. 82—86.

6. Shevchenko, M.M. (2015), "The system of criteria and indicators for assessing the current effectiveness of the state mechanism for responding to threats to national interests", *Naukovo-informatsijnyj visnyk Akademii natsional'noi bezpeky*, vol. 1—2 (5—6), pp. 96—107.

7. Abramov, V.I. Sytnyk, H.P. and Shevchenko M.M. (2016), *Hlobal'na ta natsional'na bezpeka* [Global and national security], NADU, Kyiv, Ukraine.

8. President of Ukraine (2015), Decree "On the Strategy for Sustainable Development "Ukraine — 2020", available at: <http://www.president.gov.ua/documents/52015-18245> (Accessed 30 Aug 2017).

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), Order "On approval of the Strategy of Development of the agricultural sector for the period 2020", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/806-2013-%D1%80> (Accessed 30 Aug 2017).

10. President of Ukraine (2015), Decree "On the decision of the Council of National Security and Defense of Ukraine dated September 2, 2015 "On the new edition of the Military Doctrine of Ukraine", available at: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/reformi-ta-planuvannya-u-sferi-oboroni/voenna-doktrina.html> (Accessed 30 Aug 2017).

Стаття надійшла до редакції 03.09.2017 р.